

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА НА ШЛЯХУ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ

У статті проаналізовано чинну законодавчу базу стосовно поняття булінгу та його теоретичну визначеність. З'ясовано характерні особливості проявів булінгу в шкільному середовищі. Розглянуто шляхи вирішення ситуацій насильства чи булінгу в освітньому середовищі, зокрема акцентовано увагу на антибулінгових проєктах, запропонованих МОН України у контексті Нової української школи

Ключові слова: Нова українська школа, булінг, шкільний булінг, жорстокість, насильство, агресія, антибулінгові програми.

Надзвичайно гостра проблема постала в нашому суспільстві – насильство в школі, а також, на превеликий жаль, і в деяких сім'ях. Про насильство раніше ні в якому разі не прийнято було говорити вголос, так би мовити: *«не виносьте сміття з хати»*. А якщо все-таки зважився, сказав, то відповідь одна – *«Сам винен»*.

Спостерігається збільшення кількості грубих конфліктів між учнями. Поширення у школах агресивної, насильницької поведінки стало досить серйозною соціальною проблемою, яка загрожує життю та здоров'ю дітей [16].

Бажання українців увійти в європейський освітній простір спонукало нас до визнання цих фактів: жорстокості, насильства, агресії серед підлітків. Проблему насильства досліджують вчені як вітчизняні, так і зарубіжні. Вітчизняні дослідження спираються здебільшого на зарубіжний досвід. Зокрема, проблему на-

сильства в освітньому середовищі на сучасному етапі розробляють українські вчені С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов та ін. Заслужують уваги і праці О. Барліт, А. Барліт, А. Король, Л. Лушпай та ін. Науковий інтерес до явища булінгу з боку лише педагогів і правознавців не дає можливості комплексно, міждисциплінарно визначити його сутність, а отже зумовлює потребу ретельного аналізу (поряд з окресленими) проявів булінгу також у вимірах психологічної науки, що дасть змогу обґрунтовано підходити до психопрофілактичної роботи та корекції його наслідків в освітньому середовищі [15, 21].

В Україні у 2009 р. було проведено масштабне дослідження проблеми насильства в школах. Дослідження охопило школи чотирьох областей України: Вінницької, Кіровоградської, Київської

**Тетяна
ГОДЕЦЬКА**

Науковий співробітник
відділу наукової
реферативної та
аналітичної інформації
у сфері освіти
ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

*Педагогіка
школи*

УДК 37.035:316.624:
316.454]-
057.874]](477)

та Черкаської. У кожній області було обрано по 5 пілотних шкіл, які погодилися взяти участь у спільній роботі з вивчення та розв'язання проблеми. За допомогою спеціально розробленої анкети було опитано **8-12 учителів** у кожній школі (загальна кількість – **332 особи**), а також учнів трьох вікових груп: **9-11 років, 12-14 років і 15-16 років** (загалом **1236 учнів**) – **95% педагогів** підтверджують наявність проблеми насильства серед дітей. Більше третини позитивно відповіли на запитання «*Чи зазнають діти, з якими Ви працюєте, насильства?*» Це підтверджують і самі діти. Приблизно третина з них зазначила, що не тільки регулярно зазнає насильства, а й не отримує адекватної допомоги в такій ситуації [16].

Згідно з результатами анкетування, проведеного Міністерством юстиції України, приниженню у школі піддавалося **45%** опитаних дітей у Закарпатській області, половина опитаних школярів Київської області, і більше половини юних одеситів були свідками чи жертвами булінгу в школі. Серед чернівецьких школярів морального приниження хоч раз у житті зазнавали **48%** учнів; фізичного кривдження – **27%**; нападу з боку групи – **14%**; пограбування – **12%**; сексуальної загрози – **8%** опитаних [13, 21].

На сьогодні не існує єдиного розгорнутого визначення цього явища, використовуються різні терміни, переважно західні, немає україномовного трактування та немає однастайності у розумінні сутності булінгу як соціально-психологічного феномену [11].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає насильство як застосування фізичної сили до когонебудь. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось. Агресивність тлумачиться як хвороблива властивість особи, яка проявляється в заподіянні шкоди, завданні болю, нападі на когонебудь [9].

Булінг – це залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі (Кон І. С.) [6, 12, 14].

Булінг («bullying», від англ. «bully» – «хуліган», «забіяка», «задирака», «грубіян», «насильник») визначається як утиск, дискримінація, цькування; цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи стосовно до іншої дитини або інших дітей [13, 21].

Термін «булінг» запропонував англійський журналіст **Е. Адамс** на початку 90-х років ХХ століття. Тоді ж з'явилася і його конкретизація «шкільний булінг». Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задира, грубіян) означає систематичне, навмисне цькування інших з одержанням моральної або фізичної вигоди [6].

Британські дослідники **Д. Лейн** та **Е. Міллер** визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи стосовно іншого індивіда, який не здатен себе захистити в певній ситуації [8, 13, 21].

Проаналізуємо зміст поняття «*шкільне насильство*». Шкільне насильство – це вид насильства, за якого має місце застосування сили між дітьми або вчителями стосовно учнів, у нашій культурі дуже рідко – учнями стосовно до вчителів [13].

Шкільне насильство – це різні систематичні дії кривдника стосовно жертви, спрямовані на приниження за допомогою фізичного, психологічного, сексуального насильства або агресії. Як синонім цього явища вживають термін «булінг» [13].

Зважаючи на масштабність поширення булінгу, його дослідження зараз є надзвичайно актуальним [13].

Дослідження серед восьмикласників в одній з Миколаївських шкіл засвідчило такі результати: 6% підлітків зазначили, що спостерігали явище булінгу в школі. Переважна більшість опитаних стикалися зі словесними приниженнями, образами, глузуванням, використанням прізвиськ – **38%**, **32%** опитаних спостерігали побиття, ляпаси, штовхання, **30%** – словесні натайки сексуального характеру. За отриманими результатами, педагоги по-різному реагують на випадки булінгу: **53%** школярів

відповіли, що вчителі вимагають припинення сварок, приниження; 33% підлітків вважають, що педагоги не звертають уваги на такі випадки; 14% підлітків стверджують, що викладачі покладають вирішення проблеми на самих учнів, не втручаючись в їх стосунки [13].

Співробітниками Одеського національного медичного університету проводилось анонімне опитування після одержання інформованої згоди учнів 5-11 класів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Вибірка була випадковою і склала 615 осіб – 283 хлопчики і 332 дівчинки. За результатами цього опитування встановлено, що існують вікові та статеві особливості у формах і проявах шкільного булінгу і соціальному ставленні до проблеми. У дівчаток превалюють плітки, образи та загрози. Для шкільного насильства у хлопчиків характерні такі форми: бійки, образи і загрози. Також зазначено, що для осіб чоловічої статі характерний переважно фізичний булінг, який значно знижується в учнів 10-11 класів (табл. 3). Психологічний булінг найбільш часто притаманний особам жіночої статі та не має статистичного зниження у старшому шкільному віці (10-11 клас). Викликає занепокоєння збільшення випадків фізичного булінгу у дівчаток старших класів [7].

Стосовно гендерного аспекту, І. Кон вказує на більшу поширеність досліджуваного явища в середовищі хлопчиків. «Крутість» і агресивність сприяють підвищенню статусу хлопчика в колі однокласників чоловічої статі, а потім і серед дівчат. Учений зауважує також, що якщо хлопчики частіше вдаються до фізичного булінгу (стусани, поштовхи й т.п.), то дівчата користуються здебільшого непрямыми формами тиску (поширення пліток, виключення з кола спілкування) [6].

Мета статті – проаналізувати законодавчу базу стосовно поняття булінгу в дитячому середовищі та його теоретичну визначеність. Вивчити характерні особливості проявів булінгу у школах. Розглянути основні шляхи вирішення ситуації насильства чи булінгу в освітньому середовищі.

Доктор психологічних наук, професор А. Б. Орлов стверджує, що психологічне насильство є «ядром» насильства, його вихідною формою, на основі якої виникає фізичне насильство. А. Б. Орлов трактує різні види насильства так:

- *фізичне* насильство – навмисне маніпулювання тілом дитини як об'єктом, що призводить до завдання дитині фізичних ушкоджень різного ступеня тяжкості; до фізичного насильства належать не лише побої, а й обмеження дітей у їжі та сні, втягнення дітей у вживання алкоголю і наркотиків тощо;

- *психологічне* (поведінкове, інтелектуальне, емоційне та ін.) насильство – навмисне маніпулювання дитиною як об'єктом, ігнорування її суб'єктивних характеристик (свободи, гідності, прав тощо), або руйнівні стосунки прихильності, що призводять до різноманітних деформацій і порушень психічного (поведінкового, інтелектуального, емоційного, вольового, комунікативного, особистісного) розвитку;

- *сексуальне* насильство – навмисне маніпулювання тілом дитини як сексуальним об'єктом, що призводить до залучення дитини в сексуальні дії з дорослими для отримання останніми сексуального задоволення або будь-якої іншої вигоди; до сексуального насильства належить не тільки сексуальне розбещення дітей, але й їх залучення у проституцію, порнобізнес тощо [13].

Потрапляння в роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства частіше характерні головні болі, болі в животі, порушення сну й апетиту, тривожність, відчуття смутку, нічне нетримання сечі, невротичні розлади, депресія (частіше у 3–7 разів); у гіршому випадку можливе формування посттравматичного синдрому. У деяких випадках знущання мають ситуативний характер, але іноді систематичне цькування з боку однокласників призводить до фатального результату. У підлітків

Про ЗАБОРОНУ знущань: ЗАКОНОДАВЧА база булінгу

У ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В ст. 52 Основного Закону України наголошується, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [1].

Згідно Закону України «Про загальну середню освіту» завданнями загальної середньої освіти (ст. 5) є:

- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Заклад загальної середньої освіти забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців) (ст. 22) [2].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в ст. 1 надається **визначення термінів**:

- домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь;

- психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку

шкільне насильство викликає порушення розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує відчуття безнадійності й безпорадності, що, своєю чергою, є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид. Чим менший вік дитини, тим складніше вона переживає насилля, адже її пристосувальні механізми є надто незрілими. За будь-яких умов дитина намагається адаптуватися до жорстокого поводження, хоч би й ціною відхилення від норми психофізичного розвитку [7].

Експерти Українського інституту дослідження екстремізму у своїй доповіді «Стоп шкільний терор. Особливості цькування у дитячому віці. Профілактика та протистояння булінгу» зазначають, що насилля в дитячому віці як спосіб вирішення проблеми переростає у сприйняття його за норму в дорослому житті. При цьому зосереджено увагу на результатах дослідження UNICEF, відповідно до якого кожна четверта дитина (24%) зазнала булінгу з боку однокласників протягом останніх трьох місяців; 67% пережили прояви такого насильства; 48% дітей ніколи не розповідали про випадки насилля в школі; 25% – говорили про це не з дорослими, а з другом, братом чи сестрою. З тих, хто мовчать, – 40% соромляться про це говорити, а 22% заявили, що це нормальне явище. Зауважено, що булінг формує у постраждалих комплекс неповноцінності та зумовлює самоізоляцію від суспільства. За обставин шкільного насильства в дітей немає внутрішньої спроможності змінювати ні колектив, ні його цінності, ні суспільство в цілому [17].

Дослідження 1655 південнокорейських семи-восьми-класників показало, що у 28% школярів, які в початковій школі часто мали досвід віктимізації, через 10–15 років потому виявляли психіатричні проблеми. У дітей, які були винятково

буллі (переслідувачі), проявилися риси антисоціальної особистості, наркозалежності, депресивності та тривожності. Дорослі, котрі були колишніми жертвами булінгу, мають значно вищий рівень депресії і більш низький рівень самооцінки, у них більше проблем із соціальною ізоляцією, соціальною тривожністю, самотністю, занепокоєнням і навіть антисоціальною поведінкою [7]. Також може бути проблема міжособистісних відносин молодій людині в майбутньому житті. Найближчою перспективою до розвитку цієї проблеми є подальше навчання у вищій школі [12].

Тому ми можемо наголосити, що **найнебезпечніші в цьому явищі наслідки**. Причому наслідки і для жертв булінгу, і для булерів, і для спостерігачів, а саме:

1. Діти, які стають переслідувачами, більше, ніж їхні однолітки схильні до участі в бійках, до крадіжок, уживання алкоголю і куріння, у них низькі оцінки зі шкільних предметів, вони також можуть носити зброю.

2. Діти, які лише спостерігають знущання, також, як і самі жертви, можуть почуватися в небезпеці. У них іноді спостерігається страх, нездатність діяти, почуття провини за бездіяння, а також може виникати бажання приєднатися до процесу, особливо якщо в них немає стійкого ставлення до ситуації.

3. У дітей, які стають об'єктами булінгу, відзначають такі симптоми (за **Х. Лейманном**):

- *перша група* пов'язана з впливом стресу на когнітивні процеси, що спричиняють фізичні гіпер-реакції (порушення пам'яті, порушення концентрації уваги, депресія, апатія, швидке роздратування, загальна втома, агресивність, відчуття незахищеності, фрустрація);

- *друга група* вказує на психосоматичні симптоми (нічні жахи, біль у шлунку, діарея, блювання, відчут-

чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [3].

Згідно вищезазначеного закону ст. 5 основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- запобігання домашньому насильству;
- ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

У ст. 6 Закону України «Про освіту» зазначається, що засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: людиноцентризм; верховенство права; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками тощо [4].

Згідно Закону України «Про охорону дитинства» право на захист від усіх форм насильства передбачено ст. 10:

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від:

усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

залучення до екстремістських релігійних психокультурних угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо [5].

тя слабкості, втрата апетиту, стискання у горлі, схильність до плачу, почуття самотності);

- *третья група* поєднує симптоми, що виникають під впливом виділення стресових гормонів і діяльності автономної нервової системи (біль у грудях, пітливість, сухість у роті, серцебиття, часте дихання),

- *четверта група* відображає симптоми, пов'язані із м'язовим напруженням (біль у спині, біль у задній частині шиї, біль у м'язах);

- *п'ята група* пов'язана з проблемами сну (труднощі під час засинання, переривчастий сон, раннє пробудження);

- *шоста група* симптомів: слабкість у ногах, загальна слабкість;

- *сьома група*: втрата свідомості, тремор (тремтіння тіла або окремих частин [23].

На питання анкети «Як ти вважаєш, що потрібно зробити для того, щоб припинити дії з боку кривдників?» **186 дітей** відповіли, що не бачать вирішення цієї проблеми і не знають, як з нею впоратися. **55** вважають, що слід усунути агресора (перевести в інший клас, вигнати зі школи тощо). **119 учнів** заявили, що у вирішенні проблем знущань має бути комплексний підхід (наприклад залучення батьків, педагогів, керівників громад, спортивних і розважальних організацій, охорони здоров'я, освіти та працівників карного правосуддя). Серед опитаних респондентів **94** не змогли дати чіткої відповіді, а **74 учні** не відповіли на це запитання, оскільки не мали стосунку до булінгу і не знали його проявів. Близько **68 респондентів** зазначили, що батькам потрібно більше приділяти уваги своїм дітям, та вважають головними відповідальними за попередження булінгу педагогів, а **9 дітей** запропонували підвищення ролі шкільних психологів [7].

Ефективними заходами з попередження явища булінгу учні вважають: бесіди класного керівника з учнями – **37%**; залучення шкільного психолога – **26%**; залучення працівників правоохоронних органів – **32%**; заходи із залученням фахівців громадських організацій – **5%** [21].

У подоланні булінгу можуть допомогти різні профілактичні програми навчання уч-

нів та дорослих (у т.ч. і педагогічних працівників) нових форм поведінки, розвиток стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Головна перевага таких програм – формування відповідальності людини і громади за власну поведінку і поведінку інших, готовність прийти на допомогу, вирішити конфлікт. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять з учнями та дорослими, можуть містити психотехніки з розвитку комунікативних навичок, запобігання асоціальної поведінці з основами правових знань, а також вправи, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо [15].

Для мінімізації шкільного булінгу **В. Петросянець** надає такі рекомендації: роботу необхідно планувати у спільній взаємодії психолога, класних керівників, адміністрації; праця спеціалістів полягає у попередженні виникнення булінгу в освітньому просторі; діяльність зі збору інформації, розробки індивідуальних програм супроводу кожного учня і відстеження динаміки розвитку повинна бути систематичною; поведінкова стратегія попередження булінгу в освітньому просторі полягає у залученні усього персоналу школи, учнів, їх батьків, а також у підвищенні усвідомленості щодо ситуації булінгу в школі [15].

За кордоном на профілактичну роботу з попередження булінгу звертається багато уваги. Зарубіжні дослідники прагнуть не лише виявити типи та фактори булінгу, але й розробити програми з їх запобігання та подолання наслідків. Більшість таких програм мають системний профілактично-корекційний характер. *Однією з найбільш відомих антибулінгових програм є програма Д. Олвеуса (Olweus Bullying Prevention Program, OBPP)*, що містить комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій, якими охоплюються всі учасники навчального процесу в школі. Вона успішно застосовувалась у **Норвегії**, де їй з **2001 р.** надано статус пріоритетної загальнонаціональної програми. Практи-

ка довела: при використанні цієї програми можна знизити кількість жертв і число переслідувачів на **30-50%**, а крім того – зменшити кількість підліткових злочинів на кшталт злодійства, крадіжок, розбою, згвалтувань [15, 21].

Подолання, принаймні, мінімізація проблеми булінгу в освітньому середовищі пов'язані з рішеннями на різних рівнях: на рівні держави (див. вріз на С. 72-73) [1, 2, 3, 4, 5] – розробка нормативно-правових документів та підтримка освітньо-виховних програм, на рівні школи – введення правил, статутів; на рівні класів – створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей; на рівні індивідуальної поведінки вчителя – уважність щодо взаємодії дітей і власне позитивне ставлення до них [15].

На щастя, з плином часу спостерігається прогрес. **Відбуваються зміни:** у навколишньому середовищі, в міжособистісних стосунках. Здійснюється реформа освіти «*Нова українська школа*».

Для успішного упровадження в життя реформи Міністерства освіти і науки України (Концепція «*Нова українська школа*») необхідно забезпечити плекання української ідентичності. У Концепції зазначено, що найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей. Нова українська школа (НУШ) буде формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії із суспільством. Запропоновано вживати поняття «освіта», «освітній процес» в їх сучасному розумінні, що охоплює навчання, виховання і розвиток. Виховний процес стане невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей). Нова українська школа буде виховувати відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства [20].

Одним із дев'яти ключових компонентів формули НУШ є «*Орієнтація*

на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм».

В концепції зосереджено увагу на *компетентностях*, які при впровадженні їх в освітнє середовище *унеможливоють* зародження булінгу, **а саме:**

- *соціальна та громадянська компетентності*. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і вирішувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття;

- *здорове життя*. Здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [20].

Для запобігання булінгу в нашій країні Міністерством освіти і науки та міжфракційним депутатським об'єднанням «За духовність, моральність та здоров'я України» впроваджується проект «*Безпечна школа*». Міністр освіти і науки **Л. Гриневич** під час прес-конференції, присвяченої стартові антибулінгової кампанії, наголосила, що навчальний заклад повинен стати простором, де немає насильства і цькування. Саме тому започатковується проект «*Безпечна школа*». Безпечною школа має бути не лише з точки зору фізичної безпеки, а й моральної також. Це особливо необхідно, адже в Україні поширюється інклюзивна освіта. Діти з особливими потребами, які можуть навчатися, повинні ходити у школу разом зі своїми однолітками [10, 18].

Всесвітньо відомий мотиваційний спікер **Нік Вуйчич** зазначив, що «майже ніякі уряди не говорять про цінності в системі освіти, відповідальність, про особистість, про булінг, становлення цілей, мотивацію. На мою думку, це – фундамент духовності, моральності, тому я надзвичайно радий бути частиною цього проекту» [19].

Наголошено, що проект «*Безпечна школа*» триватиме упродовж року й охопить усю країну. Буде проведено інформаційну кампанію щодо запобігання цькуванням дітей як з боку однолітків, так і з боку дорослих. Також будуть організовані тренінги для шкільних психологів і вчителів [10, 18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята на 5-й сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. : [станом на 30.09.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
2. Про загальну середню освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV : [станом на 28.09.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс] : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
4. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 01.07.2018). – Назва з екрана.
5. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III : [станом на 27.03.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
6. Абсальямова К. З. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К. З. Абсальямова, О. Л. Луценко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Психологія / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – Вип. 51, № 1046, – С. 216-221. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHP_2013_1046_51_50/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
7. Аряєв М. Л. Особливості та прояви шкільного булінгу на моделі Одеського регіону / М. Л. Аряєв, Л. І. Сеньківська, І. М. Шевченко // Перинатологія і педіатрія: науч.-практ. журн. / Нац. акад. мед. наук України, Ін-т педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України. – Київ, 2014. – № 3. – С. 70-74. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regynatology_2014_3_20/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
8. Борщевська А. В. Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я / А. В. Борщевська // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Медицина: зб. наук. пр. / Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса, 2014. – Вип. 6. – С. 48-52. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_medf_2014_6_15/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с. : іл.
10. Галата С. Скажи булінгу: «СТОП!» / Світлана Галата // Освіта України. – 2018. – 18 квіт. (№ 14). – С. 11.
11. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Психологічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2013. – Вип. 114. – С. 46-50. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPN_2013_114_12/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
12. Кайріс О. Д. Психологічні особливості міжособистісних відносин студентів вищих навчальних закладів з досвідом шкільного булінгу / О. Д. Кайріс, А. С. Самойленко // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. – Київ, 2016. – Вип. 1. – С. 26-29. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_1_7/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана. ▶

На протидію дискримінації в освітньому середовищі в межах Нової української школи створено онлайн-курс «Недискримінаційний підхід в навчанні», який доступний на платформі EdEra. Курс поділений на 9 модулів, які можна пройти безкоштовно у будь-який зручний час за посиланням: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about>. Пройшовши курс, слухачі дізнаються, як протидіяти цькуванню у школі, створити комфортне освітнє середовище та навчити дітей толерантності [22]. Необхідно щоб цей онлайн-курс пройшли всі вчителі, керівники навчальних закладів, управлінці, батьки, а також ті, хто хоче більше дізнатися про недискримінаційне викладання.

ВИСНОВОК. Усім відомо, що процес одужання буває дуже важким та тривалим. Тому краще попереджати хворобу (булінг), ніж потім її лікувати. Проаналізувавши законодавчу базу стосовно поняття булінгу в дитячому середовищі та його теоретичну визначеність, характерні особливості проявів булінгу в шкільному середовищі, основні шляхи вирішення ситуації фізичного чи психологічного насильства, автор зосереджує увагу на тому, що найнебезпечніші в цьому явищі наслідки.

Оскільки булінг формує у постраждалих комплекс неповноцінності та самоізоляцію від суспільства, то в дітей немає внутрішньої спроможності змінювати ні колектив, ні його цінності, ні суспільство загалом. Отже, ставиться під загрозу плекання української ідентичності та впровадження в життя реформи НУШ. Тому, на думку автора, для попередження шкільного булінгу необхідно:

- **закласти підвалину:** діти повинні знати, що згідно Конституції України всі вони рівні у своїх правах, незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним;

- **знати нормативно-правові документи** законодавчої бази стосовно поняття булінгу всім верствам населення та дотримуватись їх;

- з першого класу необхідно **проводити роз'яснювальну роботу** щодо прав і обов'язків учнів у школі, сім'ї (в ігровій формі для початкової школи);

- **проводити роз'яснювальну роботу** щодо самого поняття «булінг» та його наслідків;

- **забезпечити «почесних чергових»** у класах, які здійснюватимуть моніторинг упровадження реформи «Нова українська школа» (на перервах);

- **проводити тренінги спілкування**, а також вправи, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо.

Татьяна Годецкая
Новая украинская школа на пути решения проблемы буллинга

Tourism is an essential part of cross-cultural sphere of human activity which creates a platform for international business and world cognition under the conditions of globalization.

В статье проанализированы действующая законодательная база относительно понятия буллинга и его теоретическая определенность. Выявлены характерные особенности проявления буллинга в школьной среде. Рассмотрены пути решения ситуаций насилия или буллинга в образовательной среде, в частности акцентировано внимание на антибуллинговых проектах, предложенных МОН Украины в контексте Новой украинской школы.

Ключевые слова: Новая украинская школа, буллинг, школьный буллинг, жестокость, насилие, агрессия, антибуллинговые программы.

Tetiana Godetska
New Ukrainian School on the way to solving the problem of bullying

The article analyzes the current legislative framework in relation to the term of bullying and its theoretical definition. The characteristic features of the manifestations of the bullying in the school environment are revealed. The ways of solving situations of violence or bullying in the educational environment are considered, in particular the emphasis is placed on anti-bullying projects proposed by the Ministry of Education and Science of Ukraine in the context of the New Ukrainian school

Keywords: New Ukrainian school, bullying, school bullying, cruelty, violence, aggression, anti-bullying programs.

13. Коваль Г. В. Сучасні підходи до визначення та класифікації булінгу в шкільних підліткових колективах / Г. В. Коваль, Г. О. Алексєнко // *Наук. пр. [Чорном. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2016. – Т. 269, Вип. 257. – С. 7-11. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_269_257_3/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

14. Кон И. С. Мальчик – отец мужчины / И. С. Кон. – Москва, 2010. – 704 с.

15. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі / О. Кормило // *Проблеми гуманітарних наук : Психологія : зб. наук. пр. ДДПУ / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2015. – Вип. 37. – С. 174-187. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2015_37_17/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.*

16. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (буллінг та його причини) / І. Г. Лубенець // *Наука і правоохорона : наук. журн. / Держ. н.-д. ін-т МВС України. – Київ, 2016. – № 1. – С. 218-223. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_34/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.*

17. Мирний М. Як буллінг впливає на всіх дітей у класі [Електронний ресурс] / Микола Мирний // *Нова українська школа : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – <http://nus.org.ua/articles/yak-buling-vplyvaye-na-vsikh-ditej-u-klasi/> (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.*

18. Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки [Електронний ресурс] : ресурс містить аналіт. огляд висвітлення ЗМІ голов. подій у сфері пед. науки, освіти та практики України, [квіт. 2018 р.] / уклад. Годецька Т. І. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: http://dnppb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Monitor_ZMI_2018-04.pdf (дата звернення: 27.06.18). – Назва з екрана.

19. Нік Вуйчич взявся за проєкт для українських шкіл [Електронний ресурс] // *Укрінформ* : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2431637-nik-vujcic-vzavsya-za-proekt-dla-ukrainskih-skil.html/> (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

20. Нова українська школа [Електронний ресурс] : концепт. засади реформування серед. шк. : ухвалено Рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016 р. / МОН України // *Міністерство освіти і науки України* : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczija.pdf> (дата звернення: 20.06.18). – Назва з екрана.

21. Стремєцька В. О. Буллінг у підліткових шкільних колективах / Стремєцька Вікторія Олександрівна, Алексєнко Ганна Олександрівна // *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2014. – Вип. 31. – С. 177-179. – Бібліогр.: 11 назв.*

22. Протидія шкільному булінгу та гендерна рівність: українцям пропонують пройти безкоштовний онлайн-курс [Електронний ресурс] // *Міністерство освіти і науки України* : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/lilyagrivnevich-na-onlajn-kursi-dlya-vchitelivpochatkovoyi-shkoli-vidkrito-novijmodul-pro-vikoviosoblivosti-psihologiyiditej/> (дата звернення: 27.06.18). – Назва з екрана.

23. Сидорук І. Буллінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / І. Сидорук // *Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Педагогічні науки : наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – № 1. – С. 169-173. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnur_2015_1_36/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.*